

alatt levő) Csokonai-életrajzát (Kritika 1973/10.21.). — A könyvet nem „toleráljuk”, mert nem szorul rá; inkább megbecsüljük: köszönettel értékes kutatómunkájáért, új eredményeiért és az új problémák felvetésé-

ért, a színvonalas és érdekes népszerűsítő munkáért; és megbecsüljük vitával és ki-egészítéssel, amely a munka érdemét szeretné erősíteni.

Mezei Márta

ERZSÉBET ANDICS: METTERNICH UND DIE FRAGE UNGARNS

Aus den ungarischen übersetzt von Zoltán Jókai. Bp. 1973. Akadémiai K. 524 l.

A reformkorra vonatkozó kiterjedt történelmi szakirodalom mindeddig — érthető módon — elsősorban magának a hazai reformmozgalomnak kifejlődésére és problematikájára összpontosította figyelmét. Andics Erzsébet monográfiáját így már a tárgyválasztás is hézagpótló értékűvé teszi. Ez a könyv — amely szervesen kapcsolódik szerzőjének korábbi munkásságához — ugyanis ugyanezeknek a folyamatoknak ellentétes oldalát világítja meg, amikor a másik pólus legjelentősebb képviselőjének, a Szent Szövetség uralmi rendszerét megteremtő és irányító kancellárnak Magyarországgal kapcsolatos állásfoglalásait és tevékenységét követi nyomon. Mindenképpen helyes volt német nyelven — igen gördülékény stílusú, jól olvasható fordításban — megjelentetni a munkát, mert az a magyar szakembereken kívül a külföldi történészek érdeklődésére is joggal tarthat számot. A mű problémaköre érintkezik az irodalomtörténet kutatási területével is, hiszen a Metternich-rendszer keretei a kor kulturális helyzetét, az irodalom működési feltételeit és lehetőségeit is messzemenően befolyásolták, az ezzel a rendszerrel való szembeszegülés pedig — a fiatal Vörösmartynak az 1823-i nemzeti ellenállás jegyében fogant költeményeitől a harmincas évek terrorperei ellen áttételes formában tiltakozó Teleki László-dramán: *A kegyencen* át egy sor Petőfi-versig — számos jelentős irodalmi alkotás inspirálója volt.

A könyv rendkívül gazdag forrásbázisra épül: a már publikált, valamint a hazai levéltárakban található iratokon kívül olyan, külföldi gyűjteményekben őrzött anyagokra is, amelyek magyar kutató kezében még nem fordultak meg. Időbelileg csaknem fél évszázadot fog át — az 1810-es évek elejétől a Világos után életre hívott neoabszolutizmus kezdeti szakaszáig. Kancellárságának első évtizedeiben Metternich csak alkalmyszerűleg folyhatott be a magyar ügyek intézésébe, 1835-től, Ferdinánd trónra léptétől fogva viszont ezen a területen is az övé volt a döntő szó. Magyarországgal foglalkozó, a politikai erőviszonyok alakulását és a kormányzat teendőit vázoló levelei és feljegyzései ettől kezdve szaporodnak meg. Andics Erzsébet megállapításai mindenekelőtt ezeknek a do-

kumentumoknak ismertetésén és elemzésén alapulnak. Ha az ily módon kirajzolódó Metternich-kép némileg egy sikúbb is a reálisnál (egyéniségének és életstílusának bizonyos, még a XVIII. század tradícióiban gyökerező és a kortársaknak annyira imponáló jellegzetességeit a szerző még utalásszerűen sem érinti), a leglényegesebb, a történelmi megítélés szempontjából perdöntő aspektus: Metternich politikai filozófiája és abban gyökerező kormányzási gyakorlata pontos és hiteles ábrázolást nyer a monográfiában. A felsorakoztatott tények meggyőzően bizonyítják, hogy — bár az évtizedek során Metternich taktikája ismételtelen módosult és az e taktika igazolására szolgáló érvelészet is árnyaltabbá, kifinomultabbá vált — mindvégig változatlan maradt politikájának alapvető, stratégiai célja: az ti., hogy a Magyarországon fennálló alkotmányos formák és intézmények hatósugarát minél szűkebbre korlátozza s ide is a maximális mértékben kiterjessze az osztrák örökös tartományokban alkalmazott abszolutisztikus kormányzati módszereket.

Első, 1811–12 táján, a Napóleon és a Habsburg-monarchia közötti átmeneti szövetség idején felvetett terve — amelynek értelmében puccsszerűen, szükség esetén katonai erő igénybevételével kellett volna felszámolni a magyar alkotmányosságot — már röviddel megszületése után lekerült a napirendről. Metternich okult a kudarcból, taktikát változtatott, és 1825-től kezdve a nemesi ellenzékkel szembeni fellépését már egy újonnan kialakított, szofisztikus tétellel igazolta, amely éppen ezt az ellenzékét minősítette a magyar alkotmány veszélyeztetőjének, míg a kormányzatot mint annak védelmezőjét tüntette fel. A magyar alkotmányra való formális hivatkozás nem tűnt el szótárából akkor sem, amikor az 1830-as évek közepén az időközben szervezetileg és világnézetiileg egyaránt jelentősen megerősödött reformmozgalom kiméletlen letörésére tett kísérletet. (Elhatározásába feltehetőleg az a körülmény is belejátszott, hogy ekkor már — az 1833-i münchengrázi egyezmény folytán — szilárd külpolitikai háttérként tudhatta maga mögött a cári Oroszországot.) A Wessélyi, ill. az országgyűlési ifjak: Lovassy

László és társai elleni akció — amint Andics kimutatja — kezdettől fogva Metternich elgondolásai szerint és irányításával folyt le. A kancellár az erőszakos eszközök mellett nem vetette meg a cinikus manőverezést sem. Igen jellemző erre, hogy — egy 1835 tavaszán az államkonferencia elé terjesztett iratának tanúsága szerint — úgy látta: a kormányzat szempontjából a legkedvezőbb az lenne, ha Wesselényi az őt fenyegető veszélytől való félelmében külföldre szökne, mert ezzel a lépéssel a közvélemény szemében maga tenne bizonyosságot bűnösségéről, a törvénytszetelet hiányáról. Az 1830-as évek második felében követett metternichi politika mérlegét megvonva, a szerző joggal emeli ki annak irreális voltát; találoán mutat rá, hogy a kancellár által megindított nagyszabású terrorhadjárat — amely tudvalevőleg megtört a reformmozgalom erőinek szilárd ellenállásán és a kormányzat meghátrálásával végződött — „a reakciós donkihótizmus iskolapéldája”, „egészében elhibázott, kezdettől fogva kudarcra ítélt vállalkozás” volt.

Metternich — aki ebben az időben már a magyar ügyek legfőbb szakértőjének számított az udvarban — egyoldalú és torz képet alakított ki magának az országról, mélyen alábecsülve társadalmi és szellemi fejlettségének szintjét. Mint az ország helyzetét (és egyszerűsége irányában követendő politikát) meghatározó legfőbb tényezőre hivatkozott állandóan annak „középkori” jellegére, az európai civilizációtól való „többszázados lemaradására” — miközben valamennyi, rendelkezésére álló hatalmi eszközt latba vetve gáncsolt el minden, a polgári fejlődés előmozdítására, a modernizálás ütemének felgyorsítására irányuló törekvést. A rendi országgyűlések strukturájának sem a valóban elavult mozzanatait kifogásolta, hanem — a liberalizmussal és a képviselői kormányformákkal való engesztelhetetlen szembenállásának logikus következményeként — az ott folyó politikai tevékenységnek azok az újszerű, fokozatosan előtérbe kerülő mozzanatait váltották ki felháborodását, amelyek már a polgári parlamentarizmus felé mutattak előre. E koncepció elfogult, demagóg és kétszínű voltát Andics kellőképpen érzékelteti. Am a polémia hevében néhol elve téveseknek és megalapozatlanoknak minősít olyan gondolatmeneteket is, amelyekben Metternich a maga szemszögéből helytálló módon rögzített valóságos és nem is lényegtelen összefüggéseket. Kétségtelen pl., hogy 1837. január 19-i keletű, az államkonferencia elé terjesztett emlékirata néhány ilyen, történelmi és politikai éleslátásra valló megállapítást tartalmaz a II. József intézkedései, majd azok visszavonása által megindított politikai erjedésről, a régi (közjogi-feudális) és az új (liberális) ellenzék közötti különb-

ségről, valamint egy — legújabb történetírásunk által is erőteljesen hangsúlyozott — körülményről: arról, hogy milyen mértékben járult hozzá az ún. operatumoknak (= az 1790–91-ben e célból létrehozott országgyűlési bizottságok reformjavaslatainak) az 1820-as évek végén a vármegyékben lezajlott megvitatása a közéleti érdeklődés felerősödéséhez, a liberális eszmék széles körű elterjedéséhez. József nádorhoz intézett, 1837. január 7-i levelében a kancellár többek között ezt írja: „Es gibt heute ein junges Ungarn, wie es ein junges Italien und Frankreich und eine junge Schweiz gibt.” Ennek a megfigyelésnek a helyességét a történészek által feltárt bizonyítékokon kívül ma már (T. Erdélyi Ilona és Fenyő István munkássága révén) az irodalomtörténet kutatási anyagával is alá tudjuk támasztani.

Személyes kapcsolatba Metternich a magyar politikai élet vezéregyéniségeinek csak kisebbik hányadával került. A monográfiának e kapcsolatok alakulásáról is van mondanivalója. Andics két helyütt is: a III. fejezet egyik alfejezetében, majd pedig a XI. fejezetben foglalkozik a már annyiszor és oly sokféle megvilágításban tárgyalt Széchenyi—Metternich viszonyral, a hangsúlyt a ketten közötti áthidalhatatlan szemléleti ellentétre helyezve, amelyek — a Széchenyi részéről kétségkívül meglevő együttműködési szándék ellenére — szükségképpen kölcsönös megnemértést és gyanakvást kellett eredményeznie. „Semmi sem jellemzőbb Metternich politikai formátumára, mint az, hogy teljesen érzéketlen, úgyszólván vak maradt Széchenyi nagysága iránt” — mutat rá Andics; a későbbiekben pedig kifejti: még az 1840-es évek második felének kormányhivatalát vállaló Széchenyije sem azonosította magát a konzervatívokkal, ezért nem is élvezte az őt továbbra is rendszeresen figyeltető kormányzat valódi bizalmát, és nem kapta meg Metternichtől és a bécsi udvari köröktől a nagyszabású közlekedésügyi terveinek valóra váltásához remélt támogatást. E megállapítások érvényét nem csorbitotta volna, ha a teljesség kedvéért említés történnik arról a (Károlyi Árpád forráskiadványából ismert) levélről is, amelyet az exkancellár 1851–52 táján a Döblingben ápolt, önvadakkal küszködő Széchenyi megnyugtató céljából írt, s amelyben méltánylással szolt korábbi nagy ellenlábásának politikai törekvéseiről, mentesítve őt a forradalom előkészítésének felelőssége alól.

Külön fejezetet szentel a könyv az egészen más jellegű kapcsolatnak, amely az „újkonzervatív” áramlat képviselőit fűzte össze Metternichel. A szerző — revidálva a kérdésről vallott korábbi felfogását — leszögezi: az utóbbi ebben a viszonylatban nem az inspirátor, hanem a befogadó szerepét ját-

szotta. Nem Metternich hívta életre az „új-konzervatív” csoportot, ellenkezőleg: ő mérített — miután a terrorperekre alapozott nyílt erőszakpolitika csődöt mondott — ösztönzéseket Dessewffy Aurélnak és híveinek elképzeléseiből, amelyek egy rugalmasabb, a fejlődés bizonyos megkerülhetetlen követelményeivel számot vető, de végső soron ugyanúgy az ellenzék pozícióinak felszámolására és a kormányzat hatalmi túlsúlyának biztosítására irányuló konzervatív politika alapelveit körvonalazták.

Meglepő, hogy Andics még néhány mondat erejéig sem látta szükségesnek kitérni Metternich és Kossuth kapcsolatára, pontosabban arra az egyedüli — mindkettejük leírásából ismert — személyes találkozásukra, amelyek során a kancellár a maga politikájának szolgálatára akarta megnyerni a hozzá lapengedély szerzése céljából forduló Kossuthot. Ezt főként azért tartjuk sajnálatosnak, mert a monográfiát kiegészítő dokumentumanyag egyik igen érdekes darabja: Metternichnek József nádorhoz intézett, 1844. június 18-i levele (33. sz. irat) éppen ezzel az ügygel foglalkozik — márpedig a magyar történelemben közelebből nem tájékozott külföldi olvasók számára a levél utalásai a háttér ismeretének hiányában szükségképpen homályosak kell hogy maradjanak. A kancellár ezúttal — levelének tanúsága szerint — a „wishful thinking” hibájába esett, és még a Kossuthal folytatott hosszú beszélgetés után sem eszmélt rá elgondolásának abszurdítására. Máskülönben aligha jutott volna ilyen következtetésre: „Kossuth ein Zeitungs-Privilegium erteilen, wäre ein grober Fehler; ihn als nichts betrachten, wäre ein anderer Fehler. Man muss ihm sonach Mittel zum Leben bieten. . . Mein Gefühl ist, dass man ihn kommen lassen müsse und er wird kommen, oder in dem Kampfe, den er gegen das Vaterland zu unternehmen sich entschlosse, unterliegen. Ich glaube vorzugsweise, dass er die bessere Chance nehmen wird.”

Egyébként az ilyenfajta — inkább kivételszámba menő — próbálkozások nem igazán jellemzőek Metternich kormányzási stílusára. A sajtó és általában a szellemi élet közben tartásának leghathatósabb módszerét ő a közvetlen adminisztratív beavatkozásban — mindenekelőtt a cenzúra szigorításában — látta. Politikájának erről a vetületéről a könyv 231–232. lapjain, a X. fejezet egyik alfejezetében esik szó. A szerző itt részletesen ismerteti egy 1845. január 21-i keletű, kétségtelenül Metternich számára készült és az ő elveinek szellemében fogant kancelláriai előterjesztést, amely egy, maguknak a cenzúrahathóságoknak működését ellenőrző — és így mintegy a cenzúra cenzúráját megvalósító —, ezenfelül pedig a külföldi sajtó magyar vonatkozású közleményeinek rendszeres fi-

gyelemmel kísérésével, továbbá a kormányt pártoló cikkeknek a hazai és külföldi lapokban való elhelyezésével foglalkozó intézmény létrehozását indítványozta, az elérendő végcél pedig így fogalmazta meg: „Die ganze Presse in allen ihren Zweigen gleicher Überwachung und Einflussnahme der Regierung zu unterziehen, wozu der gegenwärtige der erste Schritt sein dürfte.” Andics a következőképpen kommentálja ezt a javaslatot: „Ismerve ezeknek az évtizedeknek lendületes, korszakos problémákkal foglalkozó, gazdag, sokoldalú, élénk publicisztikáját, amely Kossuth, Széchenyi, Eötvös, Teleki László, Pulszky írásai révén, sőt a konzervatív újságírók, mint a két Dessewffy, Szécsen és mások révén is — még európai mércével mérve is — rendkívül magas színvonalat ért el, nehéz eldönteni, mi az elképeszthető Metternich célkitűzésében: végtelen reakciós jellege vagy irreális volta.” Az újabb cenzúratörténeti kutatásoknak (pl. Kovács Magda dolgozatainak) ismeretében csak aláhúzhatjuk ennek a megállapításnak az igazát. Az 1830-as és 40-es évek cenzúrája — a tevékenységét szabályozó új és új rendelkezések és ismételt szervezeti reformok ellenére — nem tudott eleget tenni feladatának, nem volt képes politikailag lefegyverezni a kor magyar sajtóját és szépirodalmát, meggátolni a liberális és radikális eszmék mind erőteljesebb térhódítását.

A forradalom győzelme 1848 márciusában tudvalevőleg Metternich bukását és átmeneti önkéntes emigrációját vonta maga után — anélkül azonban, hogy egyszersmind véget vetett volna az exkancellár politikai ambícióinak és befolyásának is. Életének utolsó évtizedéből is nagyszámú (Andics munkájának XIV–XV. fejezeteiben részletesen tárgyalta) megnyilatkozása maradt fenn, amelyekben — immár nem aktív hatalmi tényezőként, hanem mint korábbi összeköttetéseit és a konzervatív oldalon élvezett tekintélyét megőrző, fontos személyiség — az európai helyzet alakulásáról és a Habsburg-monarchia politikai életének időszerű kérdéseiről fejtette ki véleményét. A bekövetkezett fejlemények a legkevésbé sem rendítették meg addigi meggyőződéseiben; éppen ellenkezőleg: a maga politikai elveinek és gyakorlatának egyértelmű igazolását olvasta ki belőlük. „In dem Taumel der Zeit erzogen und zur moralische Reife gelangt, haben die Ereignisse des Jahres 1848 mich ebenfalls nichts zu lehren vermocht. *Restätigung des Gewusten* haben sie mir andererseits in allen Richtungen gegeben!” — hangoztatta Zsófia főhercegnőnek írt, 1850. július 7-i levelében. Határozott rosszállással reagált az udvar által 1848-ban a forradalomnak tett, kényszerűség diktálta engedményekre, valamint a Schwarzenberg-kormányának a liberális elvekkel való kacérkodására —

viszont annál lelkesebben üdvözölt minden, a forradalom leverésére irányuló, az abszolutizmus jegyében álló akciót. Kiterjedt levelezését is ezeknek a céloknak a szolgálatába állította: mind a Habsburg-monarchia területén, mind más országokban élő politikusi ismerőseit többek között a magyar forradalom következtében egész Európát fenyegető veszély súlyosságáról, a cári intervenció feltétlen szükségességéről, majd a Világos után foganatosított megtorlásoknak (pl. Batthyány Lajos kivégzésének) a jogosultságáról igyekezett meggyőzni. Már emigrációja idején és még inkább Bécsbe való visszatérése után, 1851 őszétől fogva szoros kapcsolatban állt Schwarzenberg hg. kormányzatának feudális ellenzékével, és ennek keretében a korábbinál is intenzívebb együttműködést alakított ki régi elbarátaival: a konzervatív magyar arisztokrácia vezető képviselőivel. Ez a tábor, noha a neoabszolutizmus alapelveinek jó részével egyetértett, sokallotta a Schwarzenberg politikájában fellelhető polgári-liberális elemeket, és — a maga társadalmi álláspontjával szerves összhangban — az övétől eltérő felfogást vallott a magyar ügyekben követendő politikát illetően is, minthogy a gazdaságilag és társadalmilag visszamaradott Magyarországnak a feudális nehezék szerepét szánta a birodalmon belül, és úgy vélte, hogy egy, némi szűk körű autonómiával fölrüházott, a konzervatív arisztokrácia irányítása alatt álló Magyarország valamiféle ellensúlyt jelenthet a fejlettebb, erős polgársággal rendelkező és így szükségképpen a demokratikus törekvések melegágyául predestinált német nyelvű országrészekkel szemben. Innen érthető, hogy az exkancellár (aki egyébként korábban sem tartotta sem kívánatosnak, sem megvalósíthatónak az erőszakos germanizációt, és inkább a „divide et impera” módszert: a monarchiában élő különféle, nyelvük és kultúrájuk korlátozott birtokában meghagyott népek egymás ellen a való kijátszását tekintette célravezető eljárásnak) kifejezetten helytelenítette Schwarzenberg me-reven centralizáló politikáját, a birodalom kormányzati struktúrájának tökéletes uniformizálását és Magyarország teljes beolvasztását célzó intézkedéseit. Élete vége felé, legkésőbbi, Magyarországgal kapcsolatos állásfoglalásaiban Metternich ugyanúgy az „ancien régime” következetes és céltudatos védelmezőjének bizonyult, mint egész addigi pályája folyamán.

Andics Erzsébet monográfiája — amint vázlatos, számos lényeges mozzanatot (pl. az igen tüzetesen vizsgált gazdaságpolitikai problémakört) mellőző összegezésünkéből is kitűnhetett — megbízható szakmai fegyverzetben fellépő tudós széles körű tárgyismeretre alapozott munkája. Mindössze két apró (nyilván elírásnak vagy pedig fordítási

hibának betudható) pontatlanságra bukkanunk a szövegben. Az 59. lapon Moritz Saphirról, a neves újságíróról és humoristáról mint „híres bécsi komikusról” olvasunk. (A névmutató azonban korrigálja ezt a tévedést: itt Saphir neve mellett már a „deutscher Humorist und Satiriker” minősítés szerepel.) A 293. lapon „az 1849. januári államcsínyről” esik szó, holott az itt érintett eseményre: Ferdinánd lemondatására és Ferenc József trónra lépésére ténylegesen 1848. dec. 2-án került sor.

A monográfia szövegénél semmivel sem kevésbé értékes része a kötetnek a függelék-ként közölt, több mint másfélszáz lapra rúgó, 82 tételt magába foglaló dokumentumanyag. Ezek a túlnyomórészt Metternich tollából származó, kisebb hányadukban pedig általa sugalmazott, ill. hozzá intézett levelek és hivatalos iratok mindenképpen megérdemlik a figyelmes tanulmányozást — elvégre egy államférfi szellemi arculatát, gondolatvilágát, jellegzetes érvelésmódját saját megnyilatkozásai mégiscsak hívebben érzékeltetik bármiféle utólagos kommentárnál vagy elemzésnél. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bár a fül-szöveg szerint a kötetben csupa kiadatlan dokumentum található, valójában egyiküket: az 1837. január 19-i, fentebb már említett emlékiratot (21. sz. irat) előzőleg már George Bárány közreadta *Stephen Széchenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism. 1791 — 1841* (Princeton, 1968) c. könyvének 449—55. lapjain. A függelék 17. sz. darabja sorrendileg rossz helyre került: az e szám alatt szereplő, 1836-ban kelt két iratot a kronológia rendje szerint nem a 18. sz. alatt publikált, 1835-ből való dokumentumok előtt, hanem azok után kellett volna beilleszteni az anyagba. A szövegközlésbe néhány helyen értelemzavaró jellegű hibás olvasatok csúsztak be. A 361. lapon, a 18/a sz. irat 7. sorában nem „connue”, hanem „comme” olvasandó, tehát a szöveg helyesen: „...la révolution... a opéré sur la constitution anglaise comme la réforme...” A 401. lapon, a 27. sz. irat 19. sorában a „mir” szó „wie”-re javítandó („...die Aufgaben, wie sie gestellt wurden, zu prüfen...”); A 417. lap 18. sorában az „im” szó „ein”-nel („...kann ich ein Gefühl nicht unterdrücken”), ugyanitt a 26. sorban a „mir” szó „wie”-vel („...im Leben der Staaten wie in jenem der Individuen”) cserélendő fel. A 425. lapon, a 38. sz. irat 12—13. sorában előforduló szókapcsolat helyes olvasata nem „Geistes- und Herzenserziehungen”, hanem „Geistes- und Herzenergieungen”. A 384. lap 38. sorában, a Wesselényi perével foglalkozó, Pálffy Fidél kancellárhoz intézett királyi leirat szövegében egy furcsa, merőben értelmetlen szó üti meg szemünket: „...der...Caus. reg. Direktor... soll... erprobte sträfliche Tatsachen als *Aguavantia* in den

wider B. Wesselényi . . .anhängigen Prozesse geltend zu machen. . ." Ez így olvasható az Országos Levéltárban őrzött példányban is — ezért csak azt tételezhetjük fel, hogy az „Aguavantia” szó a leiratot másoló írnok tollbotlása volt az értelemszerűen idekivánczó „Argumenta” (= bizonyítékok) helyett. Az 50. sz. irat külföldi gyűjteményében levő eredetijét nem láttuk, ám a szövegösszefüggés alapján nyilvánvaló, hogy a 450. lap I. sorában nem „dense”, hanem „désire” a helyes olvasat („Je désire. . .des nouvelles de votre propre santé. . .”). A filológiai akribia

követelményének kívántunk eleget tenni, amikor szóvá tettük ezeket a kisebb —ilyen mennyiségű forrásszöveg közzététele során óhatatlanul adódó — fogyatékoságokat. Befejezéséppen azonban le kell szögeznünk, hogy az efféle szeplők semmiképpen sem csökkentik a korszakra vonatkozó ismereteinket számottevően gyarapító és így az irodalomtörténész számára is hasznos segítséget nyújtó könyv jelentőségét.

Oltványi Ambrus

BABITS MIHÁLY: KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Belia György Bp. 1973. Magyar Helikon. 311 l.

Babits Mihálynak a *Nyugatban*, 1923—1924-ben, majd 1933 és 1939 között a fenti címen megjelent kritikái írásai és vallomásai kerülnek e gyűjteménnyel, önálló kötetként első ízben az olvasó kezébe. Az első kilencven oldal egy rendkívül érdekes, félbenmaradt kezdeményezés, az azt követő kétszáz lap pedig — a költő betegsége miatti megszakítások ellenére is — hat esztendő irodalomtörténeti kordokumentuma, és a nagy lírikus kései korszakának (természetesen nem primer) fejlődésrajza, egy irodalmi és társadalmi kérdések okán jelentkező művészi és így személyes naplón keresztül.

Szaggatott napló a Babitsé. Az újrakezdés lendülete (1933) után, a következő esztendőre megritkulnak az írások, hogy 1935-től egy ideig ismét elhallgassanak. 1938 januárjában és júniusában ad közre újból följegyzéseket, majd a következő év augusztusában és szeptemberében jelentkezik megint és utólszor rovatával. Így lesz e szaggatott napló kordokumentummá; megkerülhetlenné nemcsak a korszakot vizsgáló irodalomtörténész számára, de a historikusnak is, aki tisztában akarja látni a Gömböstől Imrédyig, még szemléletesebben a Hitler hatalomrajutásától a második világháború kitöréséig vezető hat esztendő magyar és tágabban vett európai szellemi életét. (A tíz éves szünet jogosultá tehetné a két periódus külön vizsgálatát. De mert a költő egyénisége egységes olvasmányélményt biztosít, ettől — az időrendre történő hivatkozásokat el nem mulasztva — tekintünk.)

Az egy személy írta kritikák programját fonákjára fordított közmondás vezeti be: „egy szem többet lát, (. . .) legalább abból, ami egy a sokban, mint a magyar irodalomnak kellene lennie” (7.). S ez az óhaj már meg is jelöli Babits e rovatának legfőbb karakterét: harcát a magyar irodalom egységéért. E küzdelem persze sokágu. Kifejeződik akár egy

Berlinben megjelentetett magyar versantológia válogatását bírálván, akár a fiatal Szabó Lőrincet méltatva, amikor az új költőnemzedék számos, Szabó attitűdjétől messze elűtő tagjának „képrombolásait” panasolja fől (1923. március). — A nemzedéki kérdés problematikája — éppen az egységért folytatott harc jegyében — végigkíséri pályáját. Alig egy esztendővel később, Sárközy György levelére válaszolva, keserűen írja: „Az irodalomban bevett szokás az apagyilkosság, (. . .)” (58.) — hogy több mint tíz év múlva, 1935 szeptemberében, Halász Gáborral vitázva, elméleti alapvetését is megadja a valódi és hamis nemzedéki ellentéteknek, s a Halászkét az utóbbiba sorolja. Ennek az óhajtott egységnek egyik feltétele az irodalom művelőinek lehető legtökéletesebb és az alapvető kérdésekben egynevezőjű irodalomelméleti módszere. Így ív szaktanulmányok beillő nagyrecenziót 1923-ban, Horváth János *Magyar ritmus, jövevény versidom* c. könyvéről és a Dézsi Lajos sajtó alá rendezte Balassa-kiadásról 1924-ben. Ez utóbbiban — mint később is sok helyütt — erősen foglalkoztatja a könyv útja az olvasóhoz; olvassák-e, avagy csak megvásárolják, és egyáltalán, kik, mit olvasnak, ha ugyan egyáltalán könyvet vesznek a kezükbe? Egyik-másik ilyen kérdésekkel vívódó írása mai vitaciként is közzétehető volna, persze egybeként is.

Ha Babits e rovatbeli cikkeinek legjellemzőbb vonását a magyar irodalom egységének kérdésében láttuk, úgy fől kell figyelünk ez egység legnagyobb akadályára, a ha csak viszonylagosan is, de objektív kritikai értékelés hiányára. Alig van 1933-tól olyan írás a *Könyvről könyvre* cikkei között, amely részben vagy egészében nem e kérdéssel foglalkoznék. A kritikuski e thozs egyik legdrágább hangú megkérdőjelezése, már 1933-ban, kétségtelenül Németh László *Tanújáról* szóló bírálata. „Tanúnak mondja ma-